

الگوواره نوین طبقه‌بندی علوم در

ترسیم نقشه جامع علمی کشور

تالیف:

دکتر مهدی ناظمی اردکانی

هیأت علمی دانشگاه امام حسین (ع)

حامد مصطفوی فرد

انتشارات آثار فکر

تهران-۱۳۹۴

www.ketab.ir

سرشناسه	: ناظمی اردکانی، مهدی، ۱۳۳۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: الگوواره نوین طبقه‌بندی علوم در ترسیم نقشه جامع علمی کشور / تألیف مهدی ناظمی اردکانی، حامد مصطفوی فرد.
مشخصات نشر	: تهران: آثار فکر، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۵۶۰ ص.
شابک	: 978-600-7492-14-7
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: سیاست علمی -- ایران -- روش‌شناسی
موضوع	: رده‌بندی علوم -- تاریخ/علوم اسلامی -- رده‌بندی
شناسه افزوده	: مصطفوی فرد، حامد، ۱۳۶۵ -
رده‌بندی کنگره	: Q۱۲۷/الف ۱۳۹۳۹ ۱۷ ن
رده‌بندی دیویی	: ۳۰۳/۴۸۳۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۶۹۵۰۷

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الگوواره نوین طبقه بندی علوم در ترسیم نقشه جامع علمی کشور

تالیف: دکتر مهدی ناظمی اردکانی - حامد مصطفوی فرد

ناشر: انتشارات آثار فکر

صفحه آرا: منیرالسادات حسینی

چاپ اول ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

صحافی: نشاط

شابک: ۷-۱۴-۷۴۹۲-۶۰۰-۹۷۸

● تهران: خیابان انقلاب- خیابان ۱۲ فروردین- خیابان وحید نظری- پلاک ۹۹

تلفن: ۶ - ۶۶۹۶۷۳۵۵ / نمابر: ۶۶۴۸۰۸۸۲ / همراه: ۰۹۱۲۲۰۰۴۵۵۷

این کتاب برگرفته از گزارش طرح پژوهشی انجام شده در دانشکده فرهنگی، اجتماعی دانشگاه امام حسین (ع) می باشد.

قیمت ۳۳۰۰۰ تومان

اسام خاصه ای (حفظه الله)

من با اطمینان کامل می گویم: این هنوز آغاز کار است، و تحقق کامل وعده الهی یعنی پیروزی حق بر باطل و بازسازی امت قرآن و تمدن نوین اسلامی در راه است: "وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ" ۱

پیام به کنگره عظیم حج

۱۳۸۷/۰۹/۱۷

۱ نور/ ۵۵: «خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و [کارهای] شایسته انجام داده‌اند، وعده داده است که قطعاً آنان را در زمین جانشین خواهد کرد، همان گونه که کسانی را که پیش از آنان بودند، جانشین کرد و مسلماً دینشان را که برای آنان پسندیده است، به نفعشان مستقر خواهد کرد، و البته بعد از ترسشان (وضعیت) آنان را به آرامش مبدل می‌کند، در حالی که مرا می‌پرستند [و] هیچ چیز را شریک من نخواهند ساخت. و کسانی که بعد از آن کفر ورزند، پس فقط آنان نافرمان‌بردارند.»

فهرست اجمالی

فصل اول: ضرورت تحقق تمدن نوین اسلامی.....	۱۹
۱-۱- تمدن نوین اسلامی.....	۲۱
۲-۱- نسبت ما و مدرنیته.....	۱۱۲
۳-۱- تکنوپولی و گفتمان وحی.....	۱۹۲
۴-۱- چه باید کرد؟.....	۲۱۶
فصل دوم: مقدمه ای بر طبقه بندی علوم.....	۲۳۹
۱-۲- گفتاری درباره علم.....	۲۴۱
۲-۲- گفتاری درباره طبقه بندی.....	۲۵۹
فصل سوم: سیر تطوّر طبقه بندی علوم.....	۳۰۵
۱-۳- انواع طبقه بندی های غربیان.....	۳۰۷
۲-۳- انواع طبقه بندی در جهان اسلام.....	۳۲۳
فصل چهارم: طبقه بندی علوم از منظر قرآن و سنت.....	۳۹۱
۱-۴- طبقه بندی علوم در آیات و روایات.....	۳۹۳
۲-۴- طبقه بندی دوگانه محور «العلم علما».....	۳۹۶
۳-۴- طبقه بندی سه گانه محور «العلم ثلاثة».....	۴۰۱
فصل پنجم: الگوواره نوین طبقه بندی علوم.....	۴۴۵
۱-۵- مهندسی فرهنگی تولید علم.....	۴۴۷
۲-۵- طبقه بندی و انگاره رشد متوازن علوم.....	۴۶۴
۳-۵- طبقه بندی علوم؛ تحول همه جانبه و ترسیم نقشه جامع علمی.....	۵۱۹
۴-۵- جمع بندی و نتیجه گیری.....	۵۲۱
منابع.....	۵۳۹

فهرست تفصیلی

فصل اول: ضرورت تحقق تمدن نوین اسلامی	۱۹
۱-۱- تمدن نوین اسلامی	۲۱
۱-۱-۱- ضرورت بحث از تمدن نوین اسلامی	۲۱
۲-۱-۱- چیستی تمدن نوین اسلامی	۴۴
۳-۱-۱- تکنولوژی برتر و آخرالزمان	۷۰
۴-۱-۱- ضرورت اصلاح نظام فلسفی	۸۶
۵-۱-۱- انواع گفتمان های انقلاب اسلامی	۹۲
۲-۱- نسبت ما و مدرنیته	۱۱۲
۱-۲-۱- چرایی شکل گیری تمدن جدید	۱۱۲
۲-۲-۱- چیستی پیشرفت و توسعه	۱۳۴
۳-۲-۱- تکنولوژی به مثابه فرهنگ	۱۴۸
۴-۲-۱- نظام تکنولوژیک و ارضای نفس اماره	۱۷۰
۳-۱- تکنوپولی و گفتمان وحی	۱۹۲
۴-۱- چه باید کرد؟	۲۱۶
فصل دوم: مقدمه ای بر طبقه بندی علوم	۲۳۹
۱-۲- گفتاری درباره علم	۲۴۱
۱-۱-۲- چیستی علم	۲۴۱
۲-۱-۲- وحدت علوم	۲۵۰
۲-۲- گفتاری درباره طبقه بندی	۲۵۹
۱-۲-۲- چیستی طبقه بندی	۲۵۹
۲-۲-۲- ضرورت طبقه بندی علوم	۲۶۲
۳-۲-۲- هدف و کارکرد طبقه بندی	۲۶۶

۲۶۸		۴-۲-۲- انواع طرح های طبقه بندی
۲۶۸		۱-۴-۲-۲- رابطه طرح های نظری و عملی
۲۷۲		۲-۴-۲-۲- طرح های نظری
۲۷۲		۳-۴-۲-۲- طرح های عملی
۲۷۲		۵-۲-۲- اصول طبقه بندی
۲۷۵		۶-۲-۲- انواع معیارها و الگوهای طبقه بندی
۲۷۵		۱-۶-۲-۲- موضوع محور
۲۷۶		۲-۶-۲-۲- روش محور
۲۷۹		۳-۶-۲-۲- تاریخ محور
۲۷۹		۴-۶-۲-۲- با ملاک قوای ذهنی
۲۸۰		۵-۶-۲-۲- غایت محور
۲۸۲		۶-۶-۲-۲- با ملاک طبیعی
۲۸۲		۷-۶-۲-۲- شناخت محور
۲۸۴		۸-۶-۲-۲- با ملاک نوع مفاهیم (عنایت)
۲۸۴		۹-۶-۲-۲- سادگی و سهولت (ملاک کتابخانه‌ای)
۲۸۵		۱۰-۶-۲-۲- هویت و منشاء پیدایش
۲۸۵		۱۱-۶-۲-۲- بر اساس میزان بهره مندی از وجود
۲۸۶		۱۲-۶-۲-۲- اشرفیت
۲۹۱		۱۳-۶-۲-۲- به لحاظ نحوه هستی موضوع
۲۹۱		۱۴-۶-۲-۲- دین محور
۲۹۲		۱۵-۶-۲-۲- به لحاظ حیث وجودی هر علم
۲۹۲		۱۶-۶-۲-۲- بومی محور
۲۹۴		۱۷-۶-۲-۲- تعلق به احکام اربعه شرعی
۲۹۴		۱۸-۶-۲-۲- دنیوی و اخروی بودن علوم
۲۹۵		۱۹-۶-۲-۲- سعادت محور
۲۹۶		۲۰-۶-۲-۲- عالم محور
۲۹۷		۲۱-۶-۲-۲- آموزش محور

- ۲۹۸..... ۷-۲-۲- پیشینه طبقه بندی
- ۲۹۸..... ۱-۷-۲-۲- طبقه بندی علوم در مغرب زمین
- ۳۰۲..... ۲-۷-۲-۲- طبقه بندی علوم بین مسلمانان
- ۳۰۵..... فصل سوم: سیر تطور طبقه بندی علوم
- ۳۰۷..... ۱-۳- انواع طبقه بندی های غربیان
- ۳۰۷..... ۱-۱-۳- طبقه بندی افلاطون (۳۴۸ ق.م)
- ۳۰۸..... ۲-۱-۳- طبقه بندی ارسطو (۳۸۴ ق.م)
- ۳۰۹..... ۳-۱-۳- طبقه بندی کنراد گسنر (۱۵۶۵ م)
- ۳۰۹..... ۴-۱-۳- طبقه بندی بیکن (۱۶۲۶ م)
- ۳۱۲..... ۵-۱-۳- طبقه بندی گابریل نوده (۱۶۵۳ م)
- ۳۱۳..... ۶-۱-۳- طبقه بندی ژب ویکو (۱۷۴۴ م)
- ۳۱۳..... ۷-۱-۳- طبقه بندی ولف (۱۷۵۴ م)
- ۳۱۴..... ۸-۱-۳- طبقه بندی امیر (۱۸۳۶ م)
- ۳۱۵..... ۹-۱-۳- طبقه بندی آگوست کنت (۱۸۵۷ م)
- ۳۱۸..... ۱۰-۱-۳- طبقه بندی هارتول هورن (۱۸۶۲ م)
- ۳۱۹..... ۱۱-۱-۳- طبقه بندی ژاک شارل بروته (۱۸۶۷ م)
- ۳۱۹..... ۱۲-۱-۳- طبقه بندی ادواردز (۱۸۸۶ م)
- ۳۱۹..... ۱۳-۱-۳- طبقه بندی هربرت اسپنسر (۱۹۰۳ م)
- ۳۲۰..... ۱۴-۱-۳- طبقه بندی دیویی (۱۹۵۲ م)
- ۳۲۴..... ۱۵-۱-۳- طبقه بندی کنگره آمریکا
- ۳۲۶..... ۱۶-۱-۳- طبقه بندی بایس (۱۹۵۵ م)
- ۳۲۶..... ۱۷-۱-۳- طبقه بندی شاله (۱۹۶۷ م)
- ۳۲۷..... ۱۸-۱-۳- طبقه بندی معمول
- ۳۲۸..... ۱۹-۱-۳- طبقه بندی مشهور
- ۳۲۹..... ۲۰-۱-۳- نظری کلی بر طبقه بندی غربیان
- ۳۳۳..... ۲-۳- انواع طبقه بندی در جهان اسلام
- ۳۳۳..... ۱-۲-۳- طبقه بندی فارابی (۳۳۹ هـ.ق)

- ۳۳۳..... طبقه بندی مشهور فارابی ۱-۱-۲-۳
- ۳۳۷..... طبقه بندی غیرمشهور فارابی ۲-۱-۲-۳
- ۳۴۰..... طبقه بندی خیام (۳۵۰ هـ.ق) ۲-۲-۳
- ۳۴۲..... طبقه بندی اخوان الصفا و خُتّان الوفا (قرن ۴ هـ.ق) ۳-۲-۳
- ۳۴۴..... طبقه بندی ابن ندیم (۳۸۰ هـ.ق) ۴-۲-۳
- ۳۴۵..... طبقه بندی ابوالحسن عامری (۳۸۱ هـ.ق) ۵-۲-۳
- ۳۴۶..... طبقه بندی خوارزمی (۳۸۷ هـ.ق) ۶-۲-۳
- ۳۴۸..... طبقه بندی ابن فریغون (نیمه دوم قرن ۴) ۷-۲-۳
- ۳۴۸..... طبقه بندی گرگانی (۴۰۱/۳۹۰ هـ.ق) ۸-۲-۳
- ۳۴۸..... طبقه بندی ابن سینا (۴۲۸ هـ.ق) ۹-۲-۳
- ۳۴۹..... طبقه بندی ارسطویی شیخ الرئيس ۱-۹-۲-۳
- ۳۵۰..... طبقه بندی ابتکاری شیخ الرئيس ۲-۹-۲-۳
- ۳۵۱..... طبقه بندی بیرونی (۴۴۰ هـ.ق) ۱۰-۲-۳
- ۳۵۳..... طبقه بندی ابن حزم اندلسی (۴۵۶ هـ.ق) ۱۱-۲-۳
- ۳۵۳..... طبقه بندی لوکری (بعد از ۵۰۳ هـ.ق) ۱۲-۲-۳
- ۳۵۴..... طبقه بندی غزالی (۵۰۵ هـ.ق) ۱۳-۲-۳
- ۳۵۷..... طبقه بندی فخر الدین رازی (۶۰۶ هـ.ق) ۱۴-۲-۳
- ۳۵۹..... طبقه بندی خواجه نصیرالدین طوسی (۶۷۲ هـ.ق) ۱۵-۲-۳
- ۳۵۹..... طبقه بندی اول خواجه نصیر ۱-۱۵-۲-۳
- ۳۶۰..... طبقه بندی دوم خواجه نصیر ۲-۱۵-۲-۳
- ۳۶۰..... طبقه بندی قطب الدین شیرازی (۷۱۰ هـ.ق) ۱۶-۲-۳
- ۳۶۲..... طبقه بندی سیدحیدر آملی (قرن ۸ هـ.ق) ۱۷-۲-۳
- ۳۶۲..... طبقه بندی اول ۱-۱۷-۲-۳
- ۳۶۲..... طبقه بندی دوم ۲-۱۷-۲-۳
- ۳۶۳..... طبقه بندی شمس الدین آملی (۷۵۳ هـ.ق) ۱۸-۲-۳
- ۳۶۳..... طبقه بندی اول آملی ۱-۱۸-۲-۳
- ۳۶۴..... طبقه بندی دوم آملی ۲-۱۸-۲-۳

- ۳۶۵..... طبقه بندی قلشندی (قرن ۹ هـ).....
- ۳۶۶..... طبقه بندی ابن خلدون (۸۵۸ هـ).....
- ۳۶۶..... طبقه بندی سیوطی (۹۱۱ هـ).....
- ۳۶۷..... طبقه بندی طاش کبریزاده (۹۶۸ هـ).....
- ۳۶۸..... طبقه بندی صدر المتألهین (۱۰۵۰ هـ).....
- ۳۷۰..... طبقه بندی طبسی (قرن ۱۱ هـ).....
- ۳۷۱..... طبقه بندی فیض کاشانی (۱۰۹۰ هـ).....
- ۳۷۱..... طبقه بندی تهبانوی (۱۱۵۸ هـ).....
- ۳۷۲..... طبقه بندی امام خمینی (ره) (۱۴۰۹ هـ).....
- ۳۷۶..... طبقه بندی مدرس موسوی.....
- ۳۷۷..... طبقه بندی طولی دانش (بر پایه شناخت).....
- ۳۷۸..... طبقه بندی فدایی.....
- ۳۸۰..... طبقه بندی عطایی.....
- ۳۸۳..... طبقه بندی پیش نویس سوم نقشه جامع علمی کشور.....
- ۳۸۴..... طبقه بندی ناظمی.....
- ۳۸۶..... طبقه بندی پیروزمند.....
- ۳۸۷..... نظری کلی بر طبقه بندی های عالمان مسلمان.....
- ۳۹۱..... فصل چهارم: طبقه بندی علوم از منظر قرآن و سنت.....
- ۳۹۳..... ۱-۴ طبقه بندی علوم در آیات و روایات.....
- ۳۹۳..... ۱-۱-۴ طبقه بندی علوم از منظر آیات.....
- ۳۹۴..... ۲-۱-۴ طبقه بندی علوم از منظر روایات.....
- ۳۹۶..... ۲-۴ طبقه بندی دوگانه محور «العلم علما».....
- ۳۹۶..... ۱-۲-۴ تفسیرهای مختلف از روایت.....
- ۳۹۹..... ۲-۲-۴ تبیین و نتیجه گیری.....
- ۴۰۱..... ۳-۴ طبقه بندی سه گانه محور «العلم ثلاثة».....
- ۴۰۱..... ۱-۳-۴ بررسی شهرت روایت.....
- ۴۰۳..... ۲-۳-۴ بررسی سندی روایات.....

۴۰۶	۳-۳-۴- تفسیرهای مختلف از روایت
۴۱۵	۴-۳-۴- معنای عبارت «و ما خلاهن فهو فضل»
۴۱۶	۵-۳-۴- رویکرد تعمیم گرا در شرح روایت
۴۱۷	۱-۵-۳-۴- طبقه بندی امام خمینی (ره)
۴۲۲	۲-۵-۳-۴- طبقه بندی مرحوم کمره ای
۴۲۵	۳-۵-۳-۴- نقد و بررسی رویکرد امام خمینی (ره) و کمره ای
۴۲۷	۶-۳-۴- رویکرد امام خمینی (ره) به چیستی علم
۴۳۵	۷-۳-۴- چیستی طبقه بندی سه گانه (العلم ثلاثه)
۴۴۳	۸-۳-۴- طرح کلی طبقه بندی دین پایه
۴۴۵	فصل پنجم: الگوواره نوین طبقه بندی علوم
۴۴۷	۱-۵- مهندسی فرهنگی تولید علم
۴۴۷	۱-۱-۵- ضرورت مهندسی فرهنگی
۴۵۵	۲-۱-۵- ضرورت مهندسی فرهنگی علم
۴۶۴	۲-۵- طبقه بندی و انگاره رشد متوازن علوم
۴۶۴	۱-۲-۵- چیستی دانشها
۴۶۴	۱-۱-۲-۵- چیستی علم و فضل
۴۷۰	۲-۱-۲-۵- تأثیرات دوگانه علم
۴۷۶	۲-۲-۵- سلسله مراتب علوم
۴۷۷	۱-۲-۲-۵- چیستی فلسفه علم
۴۸۷	۲-۲-۲-۵- چیستی علوم زیرساخت
۴۸۹	۳-۲-۵- برش اول علوم
۴۹۷	۴-۲-۵- برش علوم تعالی طلب
۴۹۷	۱-۴-۲-۵- چیستی علوم تعالی طلب
۴۹۸	۲-۴-۲-۵- رابطه پزشکی و علوم انسانی
۵۰۵	۳-۴-۲-۵- رابطه برخی علوم انسانی اجتماعی با تعالی طلبی
۵۱۳	۵-۲-۵- برش علوم توسعه طلب
۵۱۷	۶-۲-۵- طرح کلی طبقه بندی توازن محور

- ۵۱۹-۳- طبقه بندی علوم؛ تحول همه جانبه و ترسیم نقشه جامع علمی ۵۱۹
- ۵۱۹-۱-۳- هدف طبقه بندی و ترسیم نقشه جامع علمی ۵۱۹
- ۵۲۳-۲-۳- تحقق تمدن نوین اسلامی و نزاع تعالی و توسعه ۵۲۳
- ۵۲۸-۳-۳- راهکار اجرایی کردن تحول همه جانبه و تحقق تمدن نوین اسلامی ۵۲۸
- ۵۳۱-۴- جمع بندی و نتیجه گیری ۵۳۱
- ۵۳۱-۱-۴- چستی علم و طبقه بندی ۵۳۱
- ۵۳۲-۲-۴- پیشینه طبقه بندی ۵۳۲
- ۵۳۴-۳-۴- الگوواره های نوین طبقه بندی علوم ۵۳۴
- ۵۳۴-۱-۳-۴- طرح اول ۵۳۴
- ۵۳۵-۲-۴- طرح دوم ۵۳۵
- ۵۳۶-۴-۴- طرح نو و ترسیم نقشه جامع علمی کشور ۵۳۶
- ۵۳۹- منابع ۵۳۹

پیشگفتار

تنظیم مدلی برای ارزیابی و بهینه‌سازی وضعیت فعلی علوم، راهی است که دیر یا زود، برای رفع نیازمندی‌ها و معضلات جوامع بشری و دستیابی به اصلاحات، باید پیموده شود؛ زیرا نه برای جمهوری اسلامی ایران امکان پذیر است که بر مبنای مدل سرپرستی غرب برنامه‌ریزی کند (به دلیل ناهماهنگی آن با نظام ارزشی اسلام) و نه روش‌های موجود می‌تواند پدیرای نظام ارزشی اسلام باشد. پیشنهاد رهبر معظم انقلاب اسلامی مبنی بر حرکت بنیادی در عرصه علم و جنبش نرم‌افزاری حاکی از یک خلأ تئوریک است. به این جهت، نظریه‌ای که بتواند تکامل انسان را هدف قرار دهد و بر مبنای دین، جایگاه علوم محض و علوم انسانی را از مرحله تکوین تا اجتماع به شکلی کارآمد و قاعده‌مند تبیین کند، برای جامعه علمی به خصوص کشورهای اسلامی ضرورتی تام دارد؛ چنانکه امروز در سایر علوم کاربردی نیز ضرورت کارآمدی همراه با فلسفه در هماهنگ‌سازی عینی اثبات شده است.

به عقیده برخی از محققان، نابسامانی حاکم بر برنامه‌های جدید آموزشی در بیشتر کشورهای اسلامی، تا حد زیادی به سبب فقدان بینش مبتنی بر سلسله مراتب علوم است، که امروزه در نظام سنتی آموزش اسلامی دیده می‌شود. در سنت عقلی اسلام بین رشته‌های گوناگون علمی سلسله مراتب و پیوند متقابلی وجود داشته که نه تنها در قلمرو ایمان و تجربه دینی، بلکه در قلمرو دانش نیز، تحقق وحدت در کثرت را ممکن ساخته است. کشف نظم و ارتباط مناسب بین رشته‌های گوناگون علم، هدف اندیشه‌وران بزرگ اسلام، از متکلمان گرفته تا فیلسوفان، و از عارفان تا مورخان، بوده است؛ بگونه‌ای که بسیاری از آنان نیروی فکری خود را عمدتاً صرف موضوع طبقه‌بندی علوم کرده‌اند. بدین‌سان این موضوع برای درک یکی از ابعاد اصلی سنت عقلی اسلامی و نظام آموزشی اسلام حائز اهمیت است. صرف نظر از آنکه این امکان را هم به مدرسان مسلمان عصر حاضر می‌دهد که آشفته‌گی‌ها و نابسامانی‌های موجود در برنامه‌های آموزشی فعلی و

تقلید کورکورانه آنها از الگوهای غربی را که غالباً بدون برنامه‌ریزی قبلی با میراث نظام مدارس علمیه درآمیخته است، منصفانه مورد نقد و بررسی قرار دهند.

بنابراین ضرورت پی‌ریزی طرحی مبتنی بر اندیشه دینی امری مسلم و آشکار است. اما از طرف دیگر تکیه بر طرح‌های قدیمی نیز مشکل‌گشا نمی‌باشد، چراکه هریک کاستی‌هایی دارند. این طبقه‌بندی‌ها پیش از هر چیز، تابع رویه و روش فکری عالمان و انعکاسی از نوع نگرش و جهان‌شناسی آنانند؛ و گاه تابع موقعیت تاریخی علوم، حوادث اجتماعی و فرهنگی؛ و گاهی نیز تابع گسترش کیفی تمدن‌ها و تأثیر متقابل علم و تمدن و ...

آری، هر طبقه‌بندی، از آنجا که اساسی نظری و بنیانی منطقی-فلسفی دارد؛ لذا بر مبنای نظری یک مکتب معین فلسفی پدید آمده است. از اینرو معیار و ملاک اساسی که هر متفکر برای تعیین موقعیت علوم در فضای منظومه دانش‌ها در نظر می‌گیرد، با دیدگاه و فضای فکری‌اش هماهنگ است. چنانکه طبقه‌بندی‌های پیشین از آنجا که تنها محدود به ذکر علوم مشهور زمان خود بودند و بعضاً تعریفی خاص نسبت به چستی علم و عامل وحدت‌بخش علوم داشتند و لذا برخی از دانش‌ها (مثل علوم اعتباری و ...) را از زمره علوم خارج می‌کردند و در طرح‌های طبقه‌بندی خود جای نمی‌دادند؛ هر یک طرح‌های کامل و کارآمدی برای امروز به شمار نمی‌آیند. علاوه بر این، طبقه‌بندی‌های غربیان اهداف غایی تمدن دینی را تأمین نمی‌کنند و از طرف دیگر طبقه‌بندی‌هایی که پیشتر در حوزه تمدن اسلامی صورت گرفته‌اند، علاوه بر کاستی‌های ساختاری که دارند، ناظر به علوم زمانه خودند و لذا برای عصر امروز ناکارآمدند.

نوع وضع هر طبقه‌بندی، بیانگر میزان اهمیت و محوریّت موضوعات در اندیشه واضع آن است. بنابراین در طبقه‌بندی علمی که از ناحیه‌ی پوزیتیویست‌ها ارائه شده است، اصالت دادن به تجربیات و محوریّت علوم انسانی، اولین چیزی است که به ذهن تداعی می‌شود و حتی در این اندیشه، برای بالا بردن جایگاه علوم انسانی، سعی در تجربی نشان دادن این علوم شده است (همانگونه که امثال آگوست کنت و ... این رویکرد را دنبال کرده‌اند). دسته‌بندی علوم مشتمل بر علوم با ماهیت فلسفی، تجربی، تاریخی، عرفانی و ... دسته‌بندی است، مبتنی بر روش، که غالباً از ناحیه‌ی فیلسوفان علم مطرح می‌گردد؛ حال آنکه عالمان علوم مختلف به فراخور اهداف و مبانی متافیزیکی و کلاتی

که به آن معتقدند، از روش‌های متعددی در رسیدن به نتیجه بهره می‌گیرند. بنابراین این رویکرد با واقعیت خارجی تطابق چندانی ندارد و از طرف دیگر زمینه رکود اندیشه کل‌نگری و مہجوریت نظریه ارتباط ارگانیک علوم را بیش از پیش فراهم می‌سازد (حال اینکه هر دو این رویکردها در عصر اخیر رو به تزاید است). لذا منطقی است که رویکردی اتخاذ شود، تا بر پایه‌ی آن یکپارچگی علوم و خادمیت آنها برای نیل به هدف نهایی خلقت و تحقق تحول همه‌جانبه در راستای آن حفظ شود.

وجود این خلأها در دسته‌بندی مشهور از یک سو و اهمیت علوم انسانی و جایگاه فخیم آن در ستر سازی برای احیای تمدن اسلامی، از سوی دیگر و خصوصا تعمیق مباحث در حوزه علم دینی، جملگی طرح دسته‌بندی جدیدی را برای علوم ایجاب می‌کنند که خالی از آفات و کمبودهای قبلی باشد و در عین حال فضای مناسب‌تری را برای رشد و بالندگی علم، خصوصا علوم انسانی و بالخصوص علم دینی فراهم سازد. نگارنده قصد دارد در این پژوهش با طبقه‌بندی علوم بر اساس غایت و هدف تمدن نوین دینی (اسلامی)، طبقه‌بندی جدیدی را نسبت به علوم ارائه کند تا از یک سو خلأها و کمبودهای دسته‌بندی‌های پیشین را نشانده باشد و از سوی دیگر با مهندسی فرهنگی علم، مقدمه‌ای باشد برای خروج علوم انسانی از مہجوریت و تحقق تحول همه‌جانبه.

حال اینکه، رویکرد مبتنی بر اندیشه پوزیتیویسم علاوه بر اینکه در سطح خرد، مہجوریتی را برای علوم غیرتجربی به همراه دارد، در سطح کلان نیز تمدن بشری را ملزم به حرکت به سوی تکنولوژی می‌کند و غایت این تمدن را چیزی جز توسعه ترسیم نمی‌کند. از طرف دیگر، تقسیم‌بندی مشهور (بر مبنای روش) خود سدی در مقابل تولید علم دینی است، چرا که علم دینی به منزله ورود منقولات به حوزه تجربیات تلقی می‌شود، حال اینکه با مبنای ما، عقبه تئوریک رویکرد دینی به علم و تکنولوژی نیز پی‌ریزی می‌شود و زیرساخت تولید علوم مبتنی بر متافیزیک اسلامی فراهم می‌شود؛ چراکه در این الگو اصل وحدت و یکپارچگی علوم مورد توجه قرار گرفته و شاخ و برگ درختواره علم از تنه‌ای تغذیه می‌شود که مبتنی بر غایت و فلسفه حقیقی خلقت ریشه دوانده است و این مسئله موجب می‌شود تا علوم حول محوری واحد و در خدمت غایتی واحد گرد هم جمع شوند. از اینرو ما غایت و فلسفه خلقت را مبنا قرار داده و درختواره علوم که بیانگر موقعیت و جایگاه هر شاخه علمی در مقایسه با دیگر علوم است، با توجه

به میزان ارتباط آن با غایت نهایی خلقت و میزان نقشی که در هموار کردن این راه دارند، ترسیم می‌شود.

در تنظیم درختواره علوم دو مولفه نقشی اساسی ایفا می‌کنند: یکی رسیدن به وحدت علوم و دیگری رشد متوازن علوم و جلوگیری از رشد نامحدود یک شاخه - که نتیجه آن ویران شدن هماهنگی و نسبت میان اشیاء است - لذا باید طبقه‌بندی‌ای ارائه داد تا مبتنی بر آن جلوی رشد کاریکاتورگونه علوم تجربی را بگیرد و به صورت هماهنگ به توسعه طبیعت انسان و تعالی فطرت وی توجه کند. البته ممکن است در برخی موارد مثل ارائه طبقه‌بندی علوم از جانب کتابداران، عواملی دیگر مثل سهولت دسترسی مینا قرار گیرد، که خروج از بحث ما است.

هدف غایی این پژوهش، زمینه سازی علمی تحقق تمدن نوین اسلامی است و لذا در ابتدا درباره چستی این تمدن سخن گفته شده است؛ و سپس از آنجا که یکی از ابزارهای تحقق این تمدن، مهندسی فرهنگی علم است، سعی کرده‌ایم تا به طرح‌ریزی مدلی پردازیم تا راه را برای تحقق این تمدن فراهم کند. از اینرو، بر مبنای نتایج این پژوهش رویکرد تمدنی اسلام و غایی را که دنبال می‌کند، آشکار می‌گردد و با پی‌ریزی و تبیین این مینا جایگاه واقعی هر یک از علوم و شرافت علوم انسانی در مقایسه با دیگر شاخه‌های علوم آشکار می‌گردد و به تبع این مطلب طرح تحول در علوم انسانی و تولید علم دینی، بیش از پیش جایگاه و ضرورت خود را هویدا می‌کند. این مطلب تأثیرات مستقیمی را در طرح‌ریزی نقشه جامع علمی کشور (نقشه‌ای مبتنی بر حاکمیت و راهبردی علوم انسانی اسلامی)، نظام تخصیص اعتبارات و بودجه، ارتقاء جایگاه علوم انسانی در نظام مدیریتی کشور و ... خواهد داشت.

در این پژوهش به دلیل چند بعدی بودن موضوع آن، از ترکیب چند روش پژوهشی متفاوت استفاده شده است. روش تحقیق در این موضوع، روش کتابخانه‌ای است که عبارت است از گردآوری اطلاعات لازم درباره ریز موضوعات تحقیق با مطالعه کتابها، مقالات و دیگر آثار مکتوب که در کتابخانه‌ها موجود است. این پژوهش با توجه به گونه‌های تحقیقی نوین، به اعتبار نوع و هدف، تحقیقی بنیادی-تاریخی است؛ گاه به گونه علمی، به حل مساله و مشکلی در این موضوع پرداخته است (تحقیق علمی)؛ گاه به توصیف و تحلیل پرداخته که به شناخت و تدوین قضایایی کلی منجر شده است (تحقیق

توصیفی-تحلیلی) و بدین سان از دستاوردهای آن در دیگر گرایشها نیز استفاده می‌شود (تحقیق کاربردی).

نقشه جامع علمی کشور باید به این سؤال اساسی پاسخ گوید که در بازه چشم اندازهای پیش رو باید چه علمی به چه میزان تولید شود تا بسترهای لازم برای ساخت تمدن نوین اسلامی فراهم شود. بدیهی است برای ساخت چنین تمدنی باید علوم مورد نیاز به صورت جامع و متعادل مبتنی بر آموزه های فرهنگ اسلامی تولید شده باشد. الگویی نو از دسته بندی و طبقه بندی علوم لازمه ترسیم چنین نقشه ای می باشد. مدیریت راهبردی و کلان نظام تولید علم و فن آوری نیز مستلزم وجود نقشه جامع علمی کشور است.

پژوهش حاضر در تلاش است که الگویی از طبقه بندی علوم سازگار با فرهنگ اسلامی ارائه نماید. کاستی های چنین پژوهشی که از پیچیدگی فراوان برخوردار است چیز با عنایت و راهنمایی اندیشمندان و صاحبنظران متعهد به انقلاب اسلامی جبران نخواهد شد.

حامد مصطفوی فرد

دکتر مهدی ناظمی اردکانی

هیئت علمی دانشگاه امام حسین (ع)

مهر ۱۳۹۳